

ԵՐԱՇԵՏԱԿԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՀԱՅ ԵՐԱՇԻՇՏՆԵՐ ՈՒ ՆՈՒԱԳԱՏՈՒՆԵՐ 1768–1930Ի ՇՐՋԱՆԻՆ

Արեւելեան նուազը Ասիական ծագում ունի, ու առաջին անգամ Թուրքիա մտած է Պարսկաստանէն Լէւոնթիումը արշաւանքէն վերջ:

Արեւելեան խմորանուազը հրկու տեսակ է: Առաջինը որ սովնէն հինն է, կը կոչուի Գապա Սագ, կարգուած է Հոտուհալ երեք նուազարաններէն. ԲէՒՄէշէ. Լալուքա. Բամն: Երկրորդն է ինճէ սագ կոչուածը, որ կարգուած է 1760ին եւ Հոտգնետէ թաղիացած է Ղութիակ, Նէյ, Թամայուր, տաբիւ, քառն եւ ուտէ: Աստիցմէ ուտը արարական նուազ մըն է եւ Եղիպտոսէն Թուրքիա մտած է Ռումի Աֆլիթ կամ Յարէթի Քիչոցով:

Շատ հին ստեղծներէ ի վեր մինչեւ Պապա Համբարձում Լիւծոնեանի ծայնադրութեան գլուոր, բոլոր նուազածուներն ու հանձնակներ, իրենց վարպետներէն առանց ծայնանիշը, բերնուց կը ստրկին հղանակները: Եւրոպական իսթան իխիտ անյարմար էր արեւելեան կիսաւայրերու համար, եւ անոր փոխարէն ալ ուրիշ իսթան մը չկար:

Առաջին անգամ Պապա Համբարձում էր որ մտածեց ու յղացաւ արեւելեան կամ Հայկական ծայնանիշերը, ու անոնցմով գրի առաւ հղանակները ապշութեան ու հիացումի մատուելով իրեն ժամանակակից ամինամեծ արուեստագէտները:

Արդ Պապա Համբարձում Լիւծոնեան հայրն է արեւելեան ծայնադրութեան ու ինամակայր՝ արեւելեան հրաժշտութեան: Այդ պատճառով ահա, պէտք է իրմով ու իր հայացած մեծանուն աշակերտներով սկսիլ այս ամփոփ ուսումնասիրութեան:

ՊԱՊԱ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ԼԻՄՈՆԵԱՆ

Համետ հայ կաթողիկէ մը, Սարգիս Լիւծոնեանի գաւազը՝ Պապա Համբարձում Լիւծոնեան, բնիկ Ռարբերդցի է: Իր ծնողքը, Բհար Ագա Ճամի. Ձուքուր փողոցի մէկ տան մէջ ծնուելու տուած է անոր 1768ին: Հայրնական ու տղար ուսումը մը ստացած է իր մօր Գատարիէի ջանքերով: Պատանի տարիքին զերծակի աշխիւտ եղած ատեն, երգի հանդէպ ծայրայեղ փափաք կ'ունենէ Ջեննէ հիկեղցեակն երաժշտութեան զատ կ'առնէ Ջեննէ Պօղոս զպիւրէն, որ համառաւոր էր իր իխիտ բարակ, գրեթէ կոնշական ծայնով ալ:

Այդ շրջաններուն, Գուրուշէլէի Տիգեանց ապարանքը տեսակ մը երաժշտակներու ժամադրակայրն էր: Համբարձում կը յաղթի մ'անել այդ շրջանակէն ներս, ու պարտականաբար կ'ըլլայ Յովհաննէս Ձէլպիւրի: Հոն կը յառաջանայ արեւելեան

երաժշտութեան մէջ, միւս կողմէ ալ շարունակելով Ջեննէ Պօղոսի աշակերտելու եւ բաւական զարգանալով կը հետեւի նաեւ Ֆէնէլի յոյն երաժշտապետ Թաթալյացի Ռոստիքոս Փաթիւրին, որ Պէզեան Ամիրայի հրամանով Մայր Վարժարանին մէջ յոյն ծայնադրութեամբ մեղեդիներ կը սորվեցնէր հայ տղոց:

Համբարձում Փապիթին կարողութիւնը իւրացնելէ վերջ, զգո՞ւն կը մնայ յունական ռեզային հղանակներէն, ու շարականի մէջ նշանակուած խաղերէն բնորոշով, անոնցմէ ամանք իրը ծայնանիշ եւ ուրիշներն ալ իրը շտի կը գործածէ Հետուհալ կիւրպով զատուարելով զանոնք, Փուշ, Էկորմ Վերմալաղ, Բէկորմ, Խսրովպիլմ, Ներմալաղ, Պարոյկ:

Ասոնց առաջին վանկերը տունկով կը կազմէ Հետուհալ ծայնանիշերը Փո. Է. Բէ. Իո. Նե. Պա. (յուսական) Նի. Բա. Վու. Ղա. Տի. Ջո. Նի. ու եւրոպական Տո. Բէ. Մի. Ֆա. Սոյ. Լա. Մի. ծայնանիշերուն պէս): Յետոյ շտիներուն ու ամանակներուն նշանները եւս որոշելէ ու զատուարելէ վերջ, կը սկսի իր սորված հղանակները իսթանից ամով բաւական յաջողութեամբ: Ծայնադրութեան այս զիւտին շնորհէ հոտգնետէ կը տարածուի Կամբաւուր: Օր մը, հին ստեղծան նշանաւոր Հրեայ կրածիւր Խաթէ Էֆ.ի հնարած Պաթի բէշբէլը, անոր հրգած ատեն զարտադրողի կը իսթաղէ ու յետոյ նոյնութեամբ կ'երգէ անոր ներկայութեան: Հրեայ կրածիւրը, այն ատեն կատարած կը պրտայ իր երեսին. «ԱՆՆ Իրըսը՛գ ... արհեստը գողցաւ»:

Համբարձում, հղանակները գրի առնելու իր տալ մոգական ծայնադրութեան շնորհիւ, կը սկսի պտուրել նաեւ թէքէները, տէլիլիներուն հրգերը իսթաղերիւ: Օր մը երբ զրգաւած էր Համամի Ջատի Իսմայիլ Տէտէլին հրգածը իսթաղերիւ, տէլիլիներէն մէկը իրողութիւնը լուր կուտայ տէտէին, որ իր բովը կ'անշիւղով գայն կը զնահատէ ու կը քաջալիւրէ Համբարձումը, որ յաճախեղապ տեսութիւններ կ'ըզտուի ու կը զրգարանայ, նոյն ատեն համբաւ մը լինելով իր իսթային համար որ կը կոչուի անոնց կողմէ Համբարձում Նօքսաւր:

Պապա Համբարձում իր տաղանդին ու հեղութեան շնորհիւ սիրելին կը զատուայ Պէզեան Ամիրայի եւ կ'ըլլայ երկրորդ Մայր Եկեղեցիի: Միւսնոյն ատեն կոյր ու մոյի Նախանձի ու Հայտանքի աւարկան կը զատայ կարգ մը աւանգամոյ երաժշտներու: Պապա Համբարձում 27 տարեկանին ամուսնացած է Պայեան Գրիգոր Ամիրայի իրեն համար լինել տուած

աշակերտների Գարբրիէլ Երանեան, Յարութիւն Երանեան, Համարարուս Զէրչեան, Գարբիէլ Խանճեան, Հանէնտէ Աստիկ Համաձեւան, եւ Վերթանէս Հիսարթեան (այսմ Արիստակէս քննչ. Հիսարթեան) Միջոց մը իր աշակերտներուն հետ հրատարակած է «ՔՅԱՍ արեւելեան» անուն ամսագրի մը որ հաւաքածոյ մըն էր թարգման. բնութիւն, սկսած էր եւ շարդիր։ Հեղինակած է նաեւ հինգիցիային եւ ազգային եղանակներ եւ կայսր նուիրած ծանրեղանք։ Մեծած է 1878ին Ապրիլ 13ի Աւագ Հինգրաթի օրը յետին թշուառութեան մէջ։ Յուզարկաւորութիւնը մեծահանգէս կոտարուած է, նախագահութեամբ ներսէն Պատրիարք Վարդապետեանի։ Թաղուած է Պալէսթին։

ՈՒՏԻ ԱՅԵԹ (ՅԱՐԵԹ)

Մնած է Եղիպտոս, ուրիշ առաջին անգամ Պոլիս գալով, Հանրաձեռնօթ Քէմանի Թաղեոսի նուագախումբին մէջ նուագած է քանոն։ Բայց տեսնելով որ իր նուագած քանոնը այնքան մեծ ընդունելութեան չի գտներ Պոլսոյ մէջ, զարձակ էր վերադառնալ իր ծննդավայրը՝ Յագիպտոս։ Պոլսոյ մէջ իր առաջին այցելութեան կրած դառն տպաւորութիւնն աղղուած, կարծես թէ տեսակ մը վրէժ լուծելու համար Պոլսեցիներէն, ամբողջ տարի մը յամառ ու անիտնը աշխատութեամբ գէշեր գիշեր կը հետեւի Ուտի աշակերտելով եզգիպտացի նշանաւոր արուեստագէտներու։ Այս նուագարանին բոլոր զադուրիքներուն տիրանալէ վերջ, երկրորդ անգամ Ելլալով կուգայ Պոլիս, եւ Եղիպտոսէն իր հետ բերած այս նոր նուագով կը մտնէ զարձակ քէմանի Թաղեոսի խումբին մէջ։ Մինչեւ այդ ատեն Ուտ չէր մտած Թուրքիա, առաջին ուսին եւ ուսը Պոլիս մտցնողը եղաւ ուրեմն Յարթի, որ արժանացաւ խիստ փայլուն ընդունելութեան մը։ Իր համբաւը կը հասնի մինչեւ Խոյիկին, որուն ապարանքին ուտի դասատու կը կարգուի երկուր տարիներ։ Հասցուցած է բազմաթիւ աշակերտներ ուտի Տիգրան, Արշակ։ Մարգիւր եւլին։ Ունի նաեւ արաբական ու թրքական հեղինակութիւններ, որոնք իր ժամանակին խիստ զնահատուած են։ Այս մեծարժէք արուեստագէտը ի վերջոյ կորսնցուցած է իր տոնողութիւնը եւ մեռած է իր գաւառներուն քով։ Կըսուի թէ իր կուրսիները յառաջ եկած է ուտի Արշակի զրգուած բարիւթեան մը հետեւանքով։

ՈՒՏԻ ԶԵՏԵՓԵՏ ՏԻԳՐԱՆ

Մնած է Սամաթիոյ ու տեղական ազգային վարժարանը շատ քիչ յաճախել վերջ աշակերտ եղած է սետեֆան արհեստաւորի մը։ Իր այս արհեստին անուանով կը կոչուի նաեւ Սետեֆան Տիգրան։ Սետեֆան Տիգրան, լավութեա կը նուագէր նախ, երբ այդ միջոցներուն Ուտի Աֆէթ եկած է Պոլիս իր բերած նոր նուագարանով։ Տիգրան, ուտին գտած ընդունելութիւնն էր քաջալերելով որուն փափաք մը կ'ունենայ ուտ նուագելու ու քիչ ժամանակէն կ'իրաքցնէ այդ նուագին զադուրիքը, ու կ'Ելլայ Աֆէթի յաջորդ ուտին։ Յետագային, ան իր յառաջացիկ տարիքին բերամբ, վարած է միկուսի

կիանք մը Սամաթիոյ մէջ, եւ յաւաքուիչ արուեստագէտի կոկիծը արտին՝ ստիպուած է վերադառնալ իր սետեֆանութեան, անցիկ օրերու վառքին հետ լքելով նաեւ իր սիրելի նուագարանը։

ՔԵՄԱՆԻ ՏԻԳՐԱՆ (ՎՈՅՐ)

Մնած է Թագարու եւ գաւառն է նշանաւոր զադուր Բաղիւսին։ Չորս տարեկանին, իր անձնական գեղեցիկութեամբը նշանաւոր մանկիկը, կորսնցուցած է իր մէկ աչքը, իսկ միւս աչքն ալ խիստ տկար մնացած է։ Աշակերտն է նշանաւոր Քէմանի Չեւրիկ եւ հոգն է իրականացար մը ու հմայելի երգիչ մը։ Միջոց մը գտնուած է Եգիպտոս, ուր շատ զնահատուած է։ Բազում տարիներ նուագած է Պոլսոյ մէջ ճանչցուելով արժանաւոր յաջորդ մը նշանաւոր քէմանի Թաղեոսի։ Մեծած է 1924ին ամենայնպէս թշուառութեան մէջ, ու թաղուած է Շիրիի գերեզմանատունը։

ԼԱՎՈՒԹԱՆԻ ՈՎՐԻԿ

Բնիկ Պոլսեցի Լավութեան Ովրիկ, եղած է եղբայր՝ Պատր. Փոխանորդ Սմբատ Եպիսկոպոս Գազարեանի։ Նախապէս, զործած է եւսմայի զործարանի մը մէջ իր աշխատ, իրեն ընկեր ունենալով հանէնտէ Յակոբսը, որուն հետ, աշխատանքի պահուել, կ'երգէին Գապաւաղի խումբերուն մէջ երգուած երգեման տիպանները, զոմանները, սկսածայինները, շարքայները եւլին։

Ժամանակ մը վերջ, Ովրիկ, իր երաժշտական յատկութիւնները մշակելով, յաջողած է լավութեամբ խումբերու մասնակցել։ Տարիներու անխնայ աշխատութեամբ մը հետզհետէ զաջողած է առաջնակարգ դիրք մը զրուել լավութեանութեան մէջ։ Այս պահանջի արուեստագէտը, զժրտաւորաբար ունեցած իր արժանաւոր յաջորդը։ Իրմէ վերջ պատմութեան անցած է նաեւ լավութեանութիւնը։ Ովրիկ, ունի նաեւ քանի մը հեղինակութիւններ։ Աշակերտած է լավութեանի Սարը Օննիկին, որմէ մեծապէս օգտուած է։

ՈՒՏԻ ԱՐԵԱԿ

Մնած է Կէտիկ փառ 1880ին։ Նախնական ուսումը ստացած է թաղին Ազգ. Վարժարանին մէջ, եւ պղծիկեպոս հետեւած է եկեղեցական երգեցողութիւններուն։ Երաժշտապիտ Գրիգոր Ջուհանեան անոր երաժշտական բացգոյիկ յատկութիւնները տեսնելով, սորվիցուցած է իրեն հայկական ժայնադրութիւն ու ունէլ ջանք չէ խնայած անոր յառաջդիմութեանը համար։ 17 տարեկանին եղած է Ջուհանեանի օգնականը, մինչեւդիւ ստանաւ ստանալով անիկ աշխատական երգեցողութեան դասեր ալ։ Իր երաժշտական փախաբէն զրգուած սկսաւ նուագել նաեւ Բանոն, ու Տիգր 19 տարեկանին իշաւ ասպարէզ, նշանաւոր Քէմանի Թաղեոսի խումբին մէջ Բանոն նուագելով։ Անիկ տարի մը վերջ ալ սկսաւ ուտ նուագել, իր արտակարգ ընդունակութեամբ ասի ի բերան ձգելով հանրութիւնը, որուն համար հանրաձեռնօթ զէմք դարձած էր այլեւս։ Անիկ գաւտ Արշակ կը նուագէր նաեւ Քէմանէն։

Այդ երեք նուազներն այլ իր ճարտար մասներուն հյուսիս ու հարավային զործիքներն էին, որոնցմով ամենանուրբ ժայռներն իսկ կը յօրթինէր առանց վրիպումի, ունկնդիրներուն ուշադրութիւնը կատարելապէս իր վրայ կը դրոշմէր:

Արշակ ասկէ զատ եղած է կարող ու բեղուն հեղինակ մը: Իր բազմաթիւ հեղինակութիւններէն կան տակաւին կտորներ, ռէժիսֆիներ ու սէմալիներ, որոնք լոյս չեն տեսած, մնալով իր գաւէին, հանրամասնօթ շուկականար նուազարի թով:

Երաժշտութիւն մատուցած իր մէծ ու կարեւոր ծառայութիւնն է նաեւ, աշխարհական երաժշտութեան փառքներուն կանոնաւորումը: Այս գծուարին զործը երեւան բերաւ մեծ յանգնութեամբ մը, բայց կը բախտարար ճիւղական անբարարար միջոցներու պատճառով, միմիայն 14 ֆառքներ կրցաւ հրատարակել: Աստիճան մէկը գառնաորեց եղանակներու (րէժիսֆիներ, պետէներ, շարժիչներ, սեմալիներ) համաձայն իւրաքանչիւրին տալով իր ծանրութեան չափը քիզալքի թափարկով, եւ իւրաքանչիւր եղանակի հրատարակեց կողմէ ու կանոնաւոր անշատ գրքայիններով: Դժբախտաբար յիշխանութիւն իրեն օգնող մը չունեցաւ այս կարեւոր ձեռնարկին մէջ:

Ուտի Արշակ մօտամբ իր բնատրուածեան խտուրտութեամբ, եւ մեծ մասամբ այլ իր տաղանդի չնորհիւ, ունեցաւ բազմաթիւ նախանձորդներ ու հակառակորդներ:

Իր մահը մեծ կորուստ մը եղաւ արեւելեան երաժշտութեան համար:

ՊԻՍԵՆ ՏԵՐ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ (ՊՐՈՒՍՍԵՅԻ ՊԻՍԵՆ ԷՅ.)

Պիմէն էֆ. ծնած էր Պրուսա եւ գաւաին էր Տէր Գասպարի: Աշակերտած էր տեղւոյն Ս. Գէորգ վարժարանին: Ս. Աստուածածնի եկեղեցիին երաժշտային օժիւհանէն Գալփայի պաշտօնավարութեան միջոցին, Պիմէնի ծայրին փայլէն ու զեղեցիկութենէն հրապուրւած, Պրուսայի քարեպաշտ Ժողովուրդը ոգեւորութեամբ կը փութար եկեղեցի: 20 տարեկանին եկած է Պոլիս, ու առին մը քնակելէ վերջ Գոսպարու Ցիֆթէ Կէլինէի փողոցը, յետոյ փոխադրուած է Բերա, ուր իր զեղեցիկ ու հմայիչ ծայրին սիրահարները մասնաւոր պետական շրջանակէ անձնաւորութիւններ, միւտ երգիչու կը հրաւիրէին զինքը:

Պիմէն էֆ. լաւ երգող մը ըլլալէ զատ եղած է նաեւ լաւ հեղինակ մը: Իր նորանոր շարգիները, ամէն օր մեծ աշխուժով ու խաղաղամտութեամբ ընդունելութիւն կը գտնէին հանրութենէն: Իր տաղանդը բացառիկ արժէք մը ունեցած է մասնաւոր անոր համար որ, ան իր երաժշտական կարողութեան տիրացած է ինքնօգտութեամբ:

Ան իր ապրած շրջանին մեծ ճանաչում գտած էր Թուրքիոյ երաժշտութեան լուսաւոյն վարդապետներուն կողմէ ու քանիցս գնահատուած էր Աթաթուրքի կողմէ, որուն երաժշտական ճաշակն ու գծուարանութիւնը ծանօթ էր արդէն:

ՈՒՏԻ ՄԵՏ ՍԱՐԳԻՍ

Մնած է Ենիի Գարու: Տգայութեան Եսպանի զործարաններու մէջ ժամանալով մը աշխատելէ վերջ, իր մէջ փափաքն զգացած է ուտ նուագելու, եւ իրիս կարճ ժամանակ մը մէջ սորվելով, զայն խաղալիքի մը պէս զործածելու վարժութիւնը ձեռք բերած է հրացան պատճառելով իր արուեստակիցներուն իսկ: Այս խիստ արտանաւիւր մ. տաղանդաւոր արուեստագէտը, զժախտաբար չկրցաւ երկար առին լսելի դարձնել իր նուագը, որովհետեւ անիծեալ հիւանդութիւնը՝ Թըքսիտը Պաքսանիս Պառնարովի օրերուն սեւ հողին յանձնեց իր Երիտասարդ մարմինը: Սարգիս յամառ աշխատանքով հետզհետէ յաղորդած էր ամենազոգուար կտորները ուտին մէկ թելին վրայ միայն նուագելով: Այս գծուարին զործը հազիւ թէ զրուի հանած էր, եւ կը պատրաստուէր նուագահանդէս մը սարքի, երբ Ազգ. Հիւանդանոցին մէջ աւանդեց իր հողին թելուտ վիճակի մէջ:

Ուտի Սարգիս սիրելիէն էր Քէմալի Քաղէսի:

ՈՒՏԻ ՍԱՐԳԻՍ ԳԵԼԵՃԵԱՆ (ՊԱՊԻԿ ՍԱՐԳԻՍ)

Մնած է Ենիգարու, 17 տարեկանին իշած է արեւելեան նուագի ապագայէրը եւ երկար տարիներ նուագել է ուտը թափալիքի թափուրով, եւ այս առիթով մեծ տպաւորութիւն ձգած է երաժշտաւոր ու հասկեցող հասարակութեան վրայ: Յետոյ անցած է Եգիպտոս, ուր գծուարանաւ տեղացիներին այլ մեծ գնահատութիւններու արժանացած, ու դարձեալ վերադարձած է Պոլիս:

Գացած է Աթէնք, ուր մեծ պատիւներով ու գնահատութիւններով շրջապատուած է, իբր լուսաւոյն արուեստագէտ մը: 1930 Նոյեմբերին Աթէնքի մէջ տուած է նուագահանդէս մը եւ արժանացած է բազմաթիւ զօրփոխներով: Ուտի Պոլիկ Սարգիս, կարգ մը արուեստագէտներու, այն ժողովներէ զերծ չէ մնացած: Քիչ մը աւելի օրեմով էր: Գիտութեան շրջանին քանիցս փորձած է անձնապատկերութեան զիմիւ, արուեստագէտի հողին նեղ զայլով թերեւս այս անձուկ սոխարհը: Անգամ մը ինքզինքը կախած է իր տանը մէջ բայց ապտտած է, ուրիշ անգամ մըն ալ Ենի Գարուէն ձով նետուած, բայց դարձեալ ապտտած է ստոյգ մահէ մը:

ՔԱՆՈՆԻ ՆՈՒՊԱՐ

Բնիկ բերդացի Գանունի Նուպար, կարճ միջոցի մը մէջ եղաւ փայլուն նուագող մը եւ իր ճաշակ տիրացաւ Պոլսոյ արուարձաններուն մէջ: Միջոց մը անցաւ Եգիպտոս ու տեղացի նշանաւոր արուեստագէտներէ գնահատուցաւ իր տաղանդը: Անուով սորվեցաւ քանիւր չափաւոր նուագի (նոյն ժայռին հաստիւ ու բարակէն նուագել նիւնույն ատեն): Նուպար առաջապաշտ չափաւոր տեղագող մը եղաւ: Իր նուագած քանիւր կարելի էր զլուր զործեց նուագածութիւն մը նկատելով: Եգիպտոսի Արաբներուն կոկորդային թափուրները (Ենէլը) եւ անոնց հղանակները կատարելապէս իւրացնելէ վերջ, երկրորդ անգամ ըլլալով վերադարձաւ Պոլիս, ու գինա-

գաղաքի վերջին օրերուն միևնույն Սուրբա: Քանոնի նուպար միևնույն աստիճանին յառաջ եկողներն իրենց օրոքս մինչև այսօր կհրգուին ամէն կողմ:

ՀԱՆԵՆՏԵ ԵՂԻՎԱԶՐ

Մնած է Ակն 1884ին: 6 տարեկանին ծնողքին հետ Պոլիս գալով հաստատուած է Գուճաբուռ եւ յաճախած է Մայր Կարծարանը: Տղայութենէն, իր ծայրը զնահատուած է երաժշտապետ Գրիգոր Մէհմէթեանին որ ծայրապար արժանաւորած է զինքը: Եղիպար տարեկանը ընթացքին օգտուած է Մէհմէթեանի լսարանին երաժշտական դաստիարակութիւններէն, ու վարժարանը կհատ թողլով սկսած է քանոն նուագել, ու ինքնաշուքութեամբ զարգանայէ վերջ, մտած է Քէմանի թաղնախ խումբին մէջ իրը քանոնի ու երգասաց: Այդ շրջանին Եղիպար 20 տարեկան էր, ու իր ծայրին արագ եկեւէջներով կը հիացնէր ներկայ հանրութիւնը, որուն հանրածանօթ ու փնտռած զէմքը դառնալով հղաւ առաջնակարգ հանէնտէ մը: Հանէնտէ Եղիպարը էջ. քանիցս պատուին ունեցած էր հրգելու Աթաթիւրք ներկայութեան, արժանանալով անոր զնահատութեան: Ձայնալարի բլրակներուն մէջ միշտ իր երգած երգերը մեծ հաճութով փնտռուած են հանրութեան կողմէ: Եղիպարը հեղինակած է նաեւ տաղի եւ գաւառի երգեր ու Մէմօն:

ՔԱՆՈՆԻ ԱՐԹԱՔԻ

Ձաւակն է Գուճաբուռի Դուռնի Քեհնա Ազարիի: Տիւրքի Ազգային վարժարանի լրացնելէ վերջ կը մտնէ թշխական վարժարան, ըսյց իր երաժշտական կոռուստ արգելք եղած է իր ուսման արգելադրութեան, ու զաղքած է վարժարան յաճախելէ, եւ հետեւած է արեւելեան աշխարհական երաժշտութեան եւ արդիւն եւ քանոն:

Իր նուագին ու ճիւղին սիրաւոր Արթաքի էջ. այդ շրջանին, խորամանկութեան մը կը զիմէ իր փափաքին համաձայն ժամ առաջ ստապրել իջնելու համար: Իրեն այն նուագի հրեք ամաթէճօններ համադրելով Պոլսէն կը մեկնի անոնց հետ, Ձաւագայէ եւ ուրիշ թուրքիոյ քաղաքները, ուր կը նուագէ հետզհետէ համառ մը շինելով իրեն: Այս երկար ճամբորդութեանց ընթացքին կը տիրանայ երաժշտական հմտութեան ու համաբախ, այնպէս որ երբ Պոլիս կը վերադառնայ ոչ միայն կարող նուագող մը այլ նաեւ համաբախ տէր արուեստագէտ մը կը դառնայ: Առաջալիք Պոլիս գալով, առաջին անգամ նուագած է Քէմանի թաղնախ խումբին մէջ, ուշադրութիւնը դրաւելով հանրութեան ու իր արուեստակցիներուն: Իր բնակութիւնը Բերա հաստատելով մտած է բարձր դասուն մէջ, անոնց ծանօթանալով նաեւ իր հեղինակութիւններուն շնորհիւ:

Իր հիանալի արուեստին զործնական ու տեսական հմտութեան համաբախ արժագանգ գտած է ամէն կողմ, եւ յետագային անկարողութեան է անորն Տիրուջ Ձայնը կրամօֆօններու Բերայի ճիւղին:

Ան եւս քանիցս պատուին ունեցած է հրգելու Աթաթիւրքի ներկայութեան, արժանանալով Աթա-

թիւրքին բարձր ու դժուարահաս զնահատութեան:

ՔԱՆՈՆԻ ՄԻԿՐԱՆ (ԳԱՎԱՌԳՏԵԱՆ)

Մնած է 1882 Օգոստոս 11ին եւ նախնական ուսումը ստացած է Սամաթիոյ Ազգ. վարժարանին մէջ: Պարիզից եղած է զպիւր: Տաւ տարի Ազգ. վարժարաններու մէջ պատշաճաբարէն վերջ, նետուած է աշխարհական երաժշտութեան ապագա-րկը, նուագելով քանոն: 20 տարի մեծ հետա-բերութեամբ հետեւած է ծայրերու գիտելիք մետա-ղի զործիքներուն արուեստին (մանսպ) եւ իրիստ յաշոր արդիւնք մը ձեռք բերած է ոչ միայն այս ճիւղին այլ նաեւ քանոնի նուագման մէջ, անմրցելի արդիւնք մը ձեռք բերելով: Միհրան կը յաշորէ հին վարպետներուն Մեղքոնի եւ Գաւալուր Գրիգորի, որոնք մինչեւ քառորդ դար առաջ, Իրենց կարողութեամբ մեծ համբաւի տիրացած էին: Ան այս թանկագին զէմքերուն կը յաշորէ քանոնի Միհրան, որ իր արարած շրջանին կը զարդի նաեւ նուագա-չիւնութեամբ Պոլիս Ուզուն Ջարշի թիւ 49րդ խանութիւն մէջ:

ՔԵՄԱՆԻ ՆՈՒՊԱՐ (ՉԵՕՄԼԵՔՏԵԱՆ)

Հանրածանօթ արուեստագէտ ուստի Արշակի որդին է ան: Պատանի տարիքին իսկ սկսած է ջութակ նուագել, ցոյց տալով իր արտասովոր ընդունա-կութիւնը: 13 տարեկանին իր հայրը Արշակ իր խումբին մէջ առած է իր տղան տակապար, որ ութ տարի հօրը հովանաւորութեան նախ նուագելով, իւրացուցած է անոր թավուլները, խոտմանից թաղանթներ նուագելով: 20 տարեկանին առաջ-նակարգ զիրք մը գրաւած էր արգէն, դասուելով Պոլսոյ ամենալաւ ջութակահարներու կարգին, պարծանքի արդիւնք դառնալով իր պատկանած ազգին: Ան նուագած է հանրածանօթ քանոնի Արթաքիի հետ ամէն դժուար կտորներ ամենամեծ յաշորութեամբ, Տիրուջ Ձայնը ֆիրմային համար:

Թետագային գրած անցած է իր հանգուցեալ հայրը, որ իր կենդանութեան քանիցս բաժն էր թէ «Տղաս նուագողը զիս զերբնուցեցէն է»: Արեւելեան շափ առ ունեցած է հմտութիւն ու նուագելու կարողութիւն նաեւ արեւմտեան եղանակներու համար:

ՀԱՄԱՐԶՈՒՄ ԶԵՐԶԵԱՆ

Մնած է 1828ին եւ աշակերտած է Արիս Եւ-ճանի: Ասէ՛ զատ շրջած է թէքթէները եւ սորված է նէլ նուագել, ու հաստուններ ծայնաբար է: Իր հաջուցած գլխաւոր աշակերտը եղած է Լեւոն Խանճեան, որ իր կարգին, աշխարհիկ երաժշտութեան յարատեւ ուսուցիչ մը ու վարպետ եղած է:

ՆԻԿՈՂՈՍ ԹԱՇՏԵԱՆ

Մնած է 1841ին յապիւղ: Հմուտ հայկական ու եւրոպական երաժշտութիւններու: Իր աշակերտներն են Գրիգոր Մէհմէթեան, Ռուբէն Ժիվանեան, Գրիգոր Ջուլհան:

ԱՐԻՍԱՏԱԿԵ Ս. ՔԶՆՅ. ՀԻՍԱՐԵԱՆ

Մնած է 1856ին Պալաթ, ուրի՛ք ծնողը փոխադ-րուելով Գումգարու, Մայր վարժարանը աւարտած

է 1870ին: Պատկերաց մայրը կորսնցնելով, մեծցած է Արիս Եայենանի խնամքով, անոր զաւակներուն հետ միասին: Արիս Եայենանէն ստրկած է Հայկական ժայնագրութիւնը, որ յետոյ շարունակած է ու կատարելագործած՝ ինքնօգնութեամբ: 1877ին, իր ընթերցանութեան մեծ փափաքին եւ զգացում տալու համար, ձեռնարկած է գրափառաւորութեան, եւ 1896ին քահանայ ձեռնադրուած է Սամաթիոյ երեք թաղերուն վրայ: Մինչեւ քահանայ ձեռնադրուելը, գրեթէ 25 տարի հեղինակած է բազմաթիւ ոչ-հեղեցական հեղինակութիւններ: Ստեղծագործած է Հինգգրեար «Ամենաուրբ», եւ «Տէր ողորմեա», բառտ եղանակով «Ամեն եւ ընդ իմաստը», պէսթէնիկեար «Քրիստոս պատարագեալ» եւ սալարի «Տէր ողորմեա» եւ ուրիշ բազմաթիւ երգեր, որոնց թիւը 100ը կ'անցնի:

Անգամակցած է Ազգային եւ կրօնական ժողովներու:

ԱՐԱՊ ՀԱՄԱՐՏԵԱՆ

Մնած է Գարակէօմբէկ 1884ին եւ յաճախած տեղուայ Ազգ. վարժարանը: 12 տարեկանին եղած է դպիկ ու 18 տարեկանէն սկսեալ եղած է օգնական երաժիշտ:

Արիս Եայենան, եկեղեցիին մէջ լսելով իր ծայրը, գրեթէ բունի տարած ու ծայնագրութեան եւ շարականի դաս տուած է իրեն: Հանկուտութիւնը ստրկած է քեմանի թաղիտէն, որուն խումբին մէջ ժառանգել ու տարիներ երգելէ վերջ, մասնակցած է զանազան խումբերու, չրջելով թուրքիոյ զանազան քաղաքներն ու Պուլիարիս: Սորոված է շատ մը յատուկ ֆառլներ եւ երգած է նաեւ քեմանի Տիրամանի խումբին մէջ, որուն երգացանկը խիստ ճոխ եղած է միշտ:

ՀԱՆԵՆՏԵ ՆԻԿՈՂՈՍ (ԹՕՓԳԱՐՈՅԻ)

Նշանաւոր երգիչ մըն էր որ երգած է Սուլթան Մէհմետ եւ Սուլթան Աղիզի ներկայութեամբ ու զնաւատուած է: Հեղինակած է 200է աւելի սղոր քաթաք շարդիներ:

ՔԵՄԱՆԵ ՍԵՊՈՒՆ (ԱՅԱՂՈՐԷ)

Նշանաւոր ջութակահար, որուն անձն էր ջութակը կը հմայէր ժողովուրդը: Սուլթան Աղիզի առջեւ, անոր հրամանով, շատ անգամներ կը նուագէր Ուսայուայի «Սիրտ իմ օսանանք», որովհետեւ Սուլթանը սիրահար էր Հինգգ եղանակին:

ՀԱՆԵՆՏԵ ԱՍԳԻՎ (ՀԱՄԱՐՏԵԱՆ)

Ազակերտ Արիս Եայենանի: Բազմադիւն հեղինակ եւ զեղեցիկաձայն երգիչ, որ փնտռուած ու զնաւատուած է միշտ իր ժամանակի Սուլթաններէն ու պալատականներէն:

ՔԵՄԱՆԵ ԹԱԳԵՈՍ

Նշանաւոր ջութակահար ու երգահան: Մնած է Օրթադիւղ եւ 1913ին մեռած է 55 տարու: Մահու կուժիկ նուագի փափաք ունէր ու կօշիկին (բօթիկ) քաուչուի թիկեր փայտի մը վրայ անցուցած ջութակ կը շինէր միշտ զպրոքը զտի ժամերուն: Զուլթակի իր առաջին ուսուցիչը հպա մօրեղբայրը՝ կատակերգակ Մովսէս Փափագեան որ Հիմնագիրներէն մէկն էր Օրթադիւղի բարեփոխաց թատրոնին: Թաղիտ զգալուն արուեստագէտ մըն էր եւ կը գերազանցէր աշաղուրի Սիպուհ: Շատ անգամ, թաղիտ մը նուագած պարուն, լսելի կ'արտասուէր, Հեղեցիկ հեղինակած է զեղեցիկ շարդիներ, բէշիվներ ու սէմայիներ:

Սյո եղանակները սայնքան արտաշատիւ էին որ, ունենցողիներ տոսանց բոտի կրնային հասկնալ երգին իմաստը: Մեռած է թշուառ վիճակի մէջ եւ յուզարկութեամբ իր կատարուած է իրիստ անշուք կիրպով:

ՔԵՐԵՍԹԵՆԵԱՆ ՄԻՔԷ

Հմայիչ երգիչ, որ ստալարկ իշու 20 տարեկանին ու գերեզման իշու 27 տարեկանին:

ՔԱՆՈՆԵ ՀԱՄԱՐՏՈՒՄ

Նշանաւոր արուեստագէտ, որ կարճատեւ կեանք մը ունեցաւ իր զինեմտուէտեան հետեւանքով:

ՔԵՄԱՆԵ ՆԻԿՈՂՈՍ (ԽԻՒՏԱՎԷՐՏԻ)

Ատիճանակից աշաղուրի Սիպուհի, որ շատ անգամ կը նուագէր արքունիքին մէջ Հիպուսմ պատճառելով:

ԹԱՄՊՈՒՐԻ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ (ՊԵՉԵՍԹԵԱՆԻ)

Որ Թամպուրի նշանաւոր արուեստագէտ մըն էր: Բացի վերոգրեալներէն, յիշատակութեան արժանի են նաեւ Քեմանի Գրիս, Թամպուրի Յոյսկիմ (Պարբրդիւղի), Քանունի Մարտուտ, Քանունի Արամայիս (Սամաթիացի), Նիմաղ Երուանդ, Հանկուտ Վիշի եւ տղան Քեմանի Անտոն, Հանկուտ Սպաթիկի հեն, որոնք իրենց կրթութեամբ, մեծապէս նպաստած են թուրք երաժշտութեան ծաղկման եւ յառաջիմութեան:

«Ս. ՓՐԿԻՉ»